

הגלים הסוערים של הרדיו הפיראטי בישראל

יחיאל לימור

מבוא¹

בראשית חודש אפריל 1980 התכנס הוועד המנהל של רשות השידור לישיבה השבועית שלו. בצד הדיון בנושאים אקטואליים, הצביע מנכ"ל הרשות דאז, יוסף לפיד, על בעיית השידורים הפיראטיים והזהיר כי אם הממשלה לא תנקוט צעדים חוקיים נגד השידורים האלה, "נהיה עד מהרה כמו איטליה, שבה משדרות 50 תחנות פיראטיות ללא רשיון" (הארץ, 9.4.80). באותם ימים נקלטו בישראל שידוריה של תחנה פיראטית אחת – קול השלום של אייבי נתן – שפעלה מספינה ששייטה מחוץ לגבולות המים הטריטוריאליים של המדינה.

16 שנים מאוחר יותר נראה שהתחזית, אותה השמיע מנכ"ל רשות השידור, לא רק שהתממשה במלואה, אלא שאף מחווריה מול המציאות של מפת תקשורת ההמונים בישראל. בתחילת שנת 1996 פעלו בישראל לפחות 51 תחנות רדיו לא חוקיות, או כפי שהן מכונות בעגה המקובלת: תחנות פיראטיות. מספר דומה של תחנות לא חוקיות, שפעלו בשמונה השנים האחרונות (ובמיוחד משנת 1990 ואילך), הפסיקו בינתיים את פעילותן.

ההגדרה "לפחות 51 תחנות לא חוקיות", שננקטה לעיל, נובעת מכך שאין בנמצא מידע מרוכז ומתועד על כל שידורי הרדיו הפיראטיים בישראל. אפילו בידי הרשויות המופקדות על איפח החוק, האוסר שידורים פיראטיים, אין תמונה מעורכנת ומלאה על היקף הפעילות הפיראטית מעל גלי האתר. כך, למשל, התברר כי נגד יותר משליש מהתחנות, שפעלו בסוף 1995 ובתחילת 1996, אפילו לא הוגשה תלונה למשטרה וממילא גם לא ננקטו נגדן צעדים חוקיים אחרים. לפיכך, יש רגליים להשערה, הנסמכת על מימצאים חלקיים ועל עדויות שונות, כי נוסף על התחנות הפעילות, שאותן במסגרת המחקר הנוכחי (ראה פירוט מלא בלוח מס' 1) פועלות ברחבי המדינה תחנות פיראטיות רבות נוספות, כולן מקומיות-אזוריות.²

במאמר זה ננסה לשרטט את מפת שידורי הרדיו הפיראטיים בישראל, להצביע על קווי המתאר של התפתחותה ולאפיין את דפוסי הפעילות של התחנות הלא חוקיות הפועלות ברחבי המדינה.

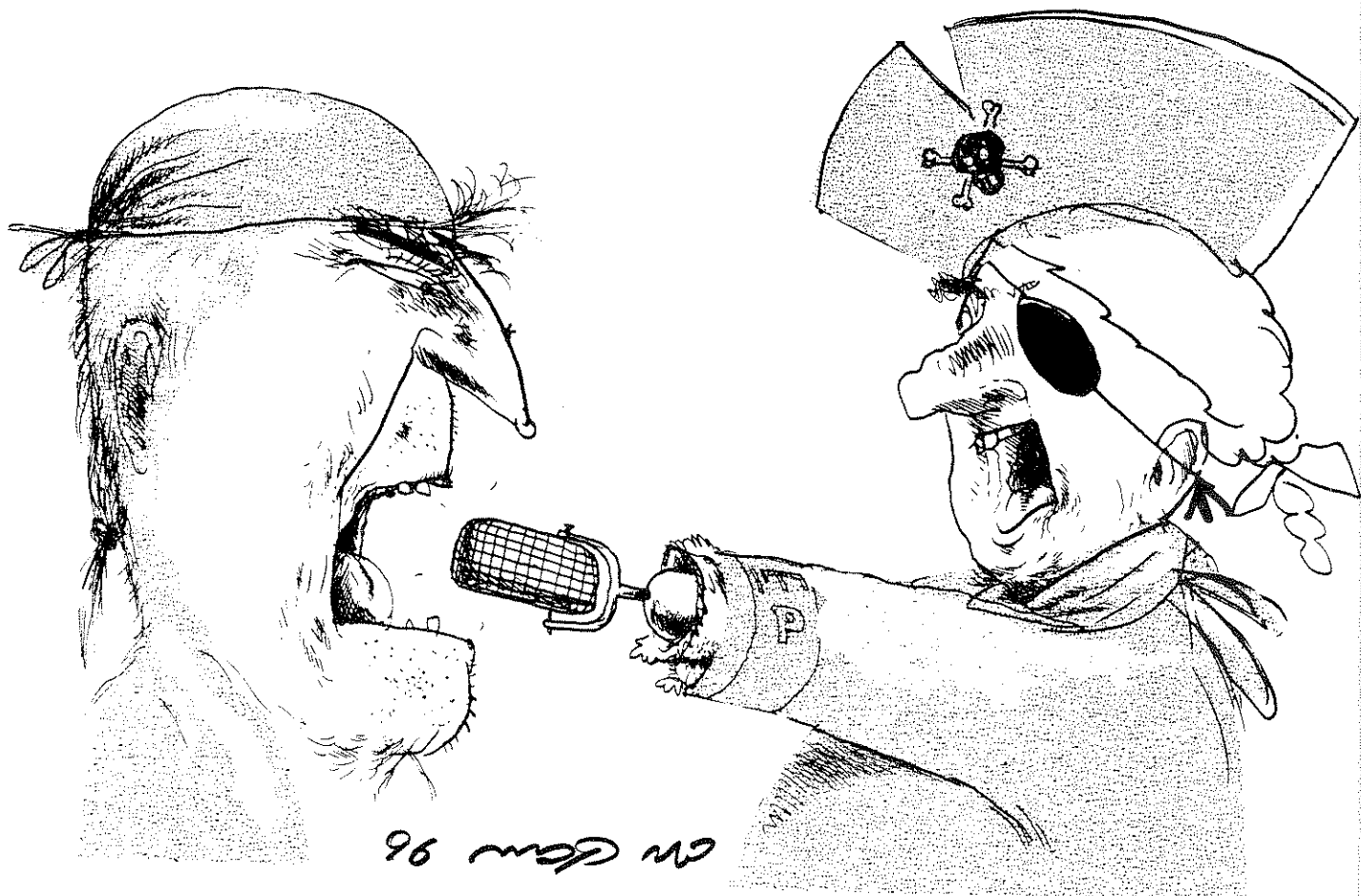
בסיכום הדברים יוצגו הערכות באשר לעתיד השידור הפיראטי בישראל, ובמיוחד לאור תחילת פעילות תחנות הרדיו האזוריות.

הרקע לצמיחת התחנות הפיראטיות

כל ניסיון לדון בתופעת הרדיו הפיראטי בישראל, ששורשיו נטועים כיום כמעט בכל רחבי הארץ, אינו יכול להיעשות במנותק מתהליכים פוליטיים, תקשורתיים וכלכליים המתרחשים בחברה הישראלית. אפשר לזהות, לפיכך, גורמים בחמש רמות, שכל אחד מהם תרם, בדרכו שלו, להתפתחות התופעה:

א. הרמה המוסדית-מבנית, או: תהליך הלוקליזציה והדה-צנטרליזציה בתחום תקשורת ההמונים. המבנה הצנטרליסטי של מפת התקשורת בישראל, ומפת השידור בתוכה, הלך והתפוגג בהדרגה במשך השנים. ראשיתו של התהליך התלה עם צמיחתה של עתונות מקומית בישוכים המרוחקים ממרכז הארץ, אך בהדרגה התפשטו המקומונים לכל רחבי המדינה (Caspi, 1986). תהליך זה נמשך, במלוא עוצמתו, עם הפעלת שידורי הטלוויזיה בכבלים, שנשאו לפחות בראשיתם חותם מקומי מובהק, ועם ההחלטה על הפעלת 16 תחנות רדיו אזוריות. אף שדפוס ההתפשטות של התחנות הפיראטיות-המקומיות אינו זהה לזה של העתונות המודפסת המקומית, הרי שיש בו כדי להצביע על ביטוי נוסף של עידן "הפלוראליזם הטריטוריאלי", כהגדרתו של גרדוס (גרדוס, 1988). למעשה, משקף הביזור בתחום תקשורת ההמונים תהליכים דומים במישור הפוליטי או הכלכלי.

ב. הרמה הפוליטית, או: מדיניות "היד הרכה" של הרשויות. למרות הצמיחה המהירה והנרחבת של תחנות הרדיו הפיראטיות, לא נקטו הרשויות "יד קשה" נגדן. להיפך, הרדיו הפיראטי נהנה, כמעט מראשיתו, מתמיכה גלויה ו/או עקיפה של המערכת הפוליטית. לתמיכה זו היתה השפעה כפולה. מצד אחד, היא ניטרלה פעולות מתואמות של זרועות המימשל לחיסולן של התחנות הפיראטיות (כולל אי-הקצאת המשאבים הנדרשים לכך) ומצד שני – היא

★ התחנות הפיראטיות נתפסו, לפי הגדרה רווחת, כ"גורם שבעצם לא מפריע לאף אחד". מכאן, שאף אם הן פועלות שלא במסגרת החוק, הרי שאין לראות בפעילות הזו עבירה חמורה. אין פלא, לכן, כי במקרים הבודדים, שבהם נקטו הרשויות פעולה מהירה ותקיפה נגד תחנה פיראטית, אירע הדבר כאשר שידורי התחנה שיבשו תדרי תקשורת חיוניים. דוגמה לכך היא הסגירה המיידית של תחנה פיראטית בצפון הארץ, אחרי שהתברר כי שידוריה משבשים תדרים צבאיים חיוניים (התחנה שבה וחדשה מאוחר יותר את שידוריה בתדר אחר). פעולות דומות ננקטו נגד תחנה כאיזור תל-אביב, ששידוריה שיבשו את תדרי התקשורת בין מגדל הפיקוח בנמל התעופה בן גוריון לבין מטוסים (מעריב, 12.6.95) וכן נגד תחנה ששיבשה את עבודת מגדל הפיקוח בשדה התעופה בהרצליה (מעריב, 5.7.85).

ג. הרמה התקשורתית, או: מענה לצרכים של מגורים ותת-תרבות שונות באוכלוסיה. ככל שגברו והתגונו הצרכים התקשורתיים של קהל המאזינים, כך החקשו תחנות הרדיו הממלכתיות (קול

אותתה לרשויות האכיפה כי אין לראות בשידור הפיראטי "מכת מדינה", שיש לפעול בתקיפות וביעילות כדי לחסלה.

קיימים לפחות שלושה הסברים למדיניות היר הרכה כלפי השידור הפיראטי, המאפינת את הממשל בישראל בעשורים האחרונים:

★ פעילות התחנות הפיראטיות הגבירה את אשליית הפלורליזם התקשורתי והחלישה את התביעות הציבוריות לדה-רגולציה של מערכת השידור בישראל, הנמצאת בשליטת הממשל המרכזי ובפיקוחו.

★ התחנות הפיראטיות לא נתפסו כמאיימות על התחום המשמעותי ביותר של מונופול השידור הממלכתי — התיווך הפוליטי הכלל ארצי — שבוצע באמצעות מהדורות החדשות ויומני החדשות. מתוך ראייה מפוכחת של המציאות, ואולי גם בגלל קשיים תפעוליים וכלכליים, הבינו גם בעלי התחנות הפיראטיות כי אל להם לגלוש לתחום התיווך הפוליטי, הנתפס כנכס בלעדי של המיסד התקשורתי, והם הסתפקו בשידור מוסיקה ותכנים בעלי אופי בידורי ונמנעו משידורי חדשות (כספי ולימור, 1992).

ישראל וגליצה"ל) לענות עליהן. הדבר בלט במיוחד לגבי צרכים תקשורתיים מקומיים מזוהים, ובמיוחד ביישובים המרוחקים ממרכז הארץ, או בצרכים של תת קבוצות שהן תת מיוצגות או מקופחות מבחינה תקשורתית, כמו חובבי מוסיקה מזרחית, אוכלוסייה דתית-חרדית, המיגור הערבי והומוסקסואלים. התחנות הממלכתיות, בהיותן תחנות ארציות הפונות לכלל האוכלוסייה, הן שיצרו למעשה את המצב של תת ייצוג ושל קיפוח והן גם אלה שהנציחו אותו. אין פלא, אפוא, כי רבות מהתחנות הפיראטיות מכוונות את שידוריהן למגזרים המקופחים האלה.

ד. הרמה הכלכלית, או: הפרטת שירותי השידור הממלכתיים. בזירה הפוליטית העכשווית במדינות המערב גוברת האמונה בכוחו ובחשיבותו של השוק הכלכלי (Gandy, 1988), והדברים נכונים גם לגבי ישראל. מימושה של התפיסה הזו, לגבי שוק התקשורת הישראלי, שהיה לפות במשך שנים רבות בכבלים נוקשים של ויסות ופיקוח מצד המיסוד הפוליטי והממשלה, הוא לפיכך בבחינת מהפך מהותי (לימור, 1996). ניצני המימוש של התפיסה הדוגלת בצמצום המעורבות הממשלתית בשוק התקשורת, מצאו את ביטויים בהפרטה חלקית של שירותי השידור על ידי הקמת הערוץ השני של הטלוויזיה, בהפעלת הטלוויזיה בכבלים או במתן זכויות להקמת תחנות הרדיו האזוריות ובמקביל – בהצעות, שכבר הועלו בכנסת, להפרטת רשות השידור. ניצנים אלה עשויים היו להיות גורם מעודד ליזמים פרטיים, שביקשו לנגוס נתחים משוק תקשורת ההמונים, הנמצא על סף עידן התמורות. יש מקום לשער כי אחדים מן היזמים הפרטיים, המפעילים את התחנות הפיראטיות, האמינו ומאמינים כי ההחלטה להקצות זכויות ל-16 תחנות רדיו אזוריות בלבד היא זמנית, וכי המציאות תגרום לדה-רגולציה נוספת, עד כדי מתן רשיונות לכל מי שיקש להפעיל תחנת שידור. במקרה כזה, עשויה הפעילות הלא-חוקית להעניק יתרון עתידי, שכן אם וכאשר יתקבל הרשיון המיוחל, כבר יהיו לתחנה הפיראטית-לשעבר קהל מפרסמים ונסיון.

בהתפתחות הרדיו הפיראטי גלום גם היבט כלכלי נוסף: פתיחת ערוץ פירסומת למפרסמים מקומיים. העתונות המודפסת המקומית התפתחה במהירות לא רק משום שענתה על הצרכים התקשורתיים של הקוראים, אלא גם על הצרכים הפירסומיים של מפרסמים מקומיים, קטנים בעיקר, שהעיתונות הארצית היתה יקרה ו/או לא יעילה לגביהם. הדברים דומים גם לגבי הרדיו הפיראטי-המקומי. הוא יצר ערוץ פירסומת, המשרת בהצלחה מפרסמים מקומיים קטנים (מספרות, חנויות בגדים, מסעדות), שאינם יכולים להסתייע בשירותיו של הרדיו הארצי-ממלכתי.

למעשה, אפשר לראות בצמיחת הרדיו הפיראטי מעין תהליך טבעי אחרי פריחת תופעת הפיראטיות בטלוויזיה. קודם להפעלת הטלוויזיה בכבלים פרחו, בכל רחבי הארץ, תחנות טלוויזיה-בכבלים פיראטיות. הרשויות ניצבו חסרות אונים מול התופעה, והענף הכלכלי-תקשורתי הזה שיגשג ללא הפרעה. אולם, גם לאחר שהופעלה הטלוויזיה

בכבלים, ובתיהם של כשני שלישים מאוכלוסיית המדינה חוברו לכבלים, עדיין לא נתחסלה תופעת הפיראטים-של-הטלוויזיה. דו"ח מבקרת המדינה לשנת 1993 מצביע על כך כי יותר מ-1500 מערכות בלתי חוקיות של טלוויזיה בכבלים עדיין פעלו באותה שנה, אך היקף הפעילות נגזן היה מצומצם. פעילות נרחבת של פיראטים-של-טלוויזיה-בכבלים קיימת עדיין ביישובים שטרם חוברו לטלוויזיה בכבלים. ההצלחה הכלכלית של הפיראטים-של-הטלוויזיה, כמו אי נקיטת פעולות של ממש נגדם, יכלו להיות סמל ועידוד לפריחת פיראטים-של-רדיו.

לכך אפשר להוסיף הסבר נוסף: ההיערכות הממושכת של הרשויות להפעלת רדיו אזורי עודדה אנשי עסקים, שביקשו להשתלב בתעשיית הרדיו, למהר ולעשות זאת על ידי הפעלת תחנות פיראטיות. במקרים אחדים נעשה הדבר כדי לצבור נסיון מוכח בשידור ולרכוש קהל מאזינים, כ"נרדניה" לקראת פרסום המכרזים לרדיו האזורי.

ה. הרמה הטכנולוגית, או: הזולת הציוד הטכני והפשטות היחסית של התקנת ציוד שידור. ההתפתחויות הטכנולוגיות המואצות, ובעיקר בשני העשורים האחרונים, הפכו את ציוד השידור – שהיה בעבר יקר לרכישה ומסובך לתפעול – לזול ולנגיש. הקמת תחנת רדיו פרטית-פיראטית נעשתה, תוך שנים ספורות, פשוטה ולא יקרה.³

מהי תחנה פיראטית?

המונח "פיראטי", הרווח באמצעי התקשורת ובציבור בהקשר לתחנות הרדיו, מחייב הגדרה ברורה יותר. לפיכך, נאמץ את ההגדרה של מילון פינגוין (1991), הקובעת כי "פיראט" בתחום שידור הרדיו משמעותו: "משרד רדיו, הנמצא בבעלות פרטית, והמופעל ללא רשיון".

מכאן, שכל תחנות הרדיו הפועלות בתוך שטחה של מדינת ישראל או בתחום המים הטריטוריאליים שלה, ואשר בידי בעליהן אין רשיון חוקי להפעלתן, נכללות בקטגוריה של תחנות פיראטיות. בקטגוריה זו ייכללו גם תחנות רדיו הפועלות מעל גבי ספינות המשייטות מתוך למים הטריטוריאליים, והמכוונות את שידוריהן לאוכלוסייה בישראל.

למעשה, פועלות כל התחנות הפיראטיות תוך הפרה ברורה של שלושה חוקים:

★ פקודת הטלגרף האלחוטי [נוסח חדש] החשל"ב-1972, הקובעת (סעיף 5א') כי "לא יקים אדם ולא יקיים תחנת טלגרף אלחוטי ולא יתקין ולא יפעיל ולא יקיים מכשיר לטלגרף אלחוטי בכל מקום בישראל או בכלי שיט או בכלי טיס הרשומים בישראל אלא לפי רשיון מאת הממשלה". הפקודה גם קובעת כי "טלגרף אלחוטי" פירושו "שיטה של תקשורת באמצעות מכשירים לשידור או לקליטה של ידיעות או תקשורת אחרות על ידי אותות חשמל, שלא בעזרת תיל המחבר את נקודות השידור והקליטה".

חדש תשל"ב-1972) האוסר "שידורים מן הים". עם זאת, התיקון מתייחס אך ורק לשידורי טלוויזיה. סעיף 5(א) בפקודה הזו קובע: "לא יקים אדם ולא יקיים תחנת טלגרף אלחוטי, ולא יתקן ולא יפעיל ולא יקיים מכשיר לטלגרף אלחוטי, בכל מקום בישראל או בכלי שיט או בכלי טיס הרשומים בישראל, אלא לפי רשיון מאת הממשלה". סעיף 5(ב) קובע כי "לא יעזור אדם למי שהוא יודע עליו שהוא מתקין, מפעיל או מקיים בכלי שיט תחנה לשידורי טלוויזיה המיועדים בעיקר לציבור בישראל. בין שכלי השיט נמצא במימי החופין של ישראל ובין שנמצא מחוץ להם". סעיפי המשנה מגדירים מה היא "עזרה": השתתפות בשידור על כלי השיט, לרבות קריאה, דיבור שלא מן הכתב, נגינה ומשחק, או השתתפות בהקלטה לשם שידור כאמור; הספקת שידורי טלוויזיה שהוקלטו או צולמו מראש שלא על כלי השיט, לרבות הספקת תקליטים, סרטי קולנוע, סרטי הקלטה מגנטיים קוליים ואורקוליים; כתיבת יצירה על פי הזמנת התחנה או מטעמה; הפקת חדשות, ידיעות או תשדירי פרסומת לתחנה, או תשלום בעדם; ניהול עסק שנועד לאפשר שידורים מהתחנה או לעזור לה; הספקת מצרכים לשם שימוש בכלי השיט; הסעת בני אדם אל כלי השיט והובלת טובין אליו או ממנו; מימון פעולות המתייחסות לתחנה או לצוותה; עזרה טכנית לתחנה או לכלי השיט או הפעלתם המכנית או תיקונם; תיווך בין התחנה, מפעילה או בעליה, לבין ספקי חדשות או ידיעות או אנשים העוסקים בפרסומת או המעוניינים בפרסומת; העסקת אדם בצוות התחנה או בצוות כלי השיט; ייצוג של מפעיל התחנה או בעליה או מחזיקה או תיווך בשמו לביצוע הפעולות שהוגדרו כעזרה.

העובדה כי התיקון בפקודת הטלגרף האלחוטי מתייחס אך ורק לשידורי טלוויזיה פיראטיים מן הים, ומתעלם משידורי רדיו שמקורם בספינות המשייטות במים בין לאומיים, מלמדת על היחס הדיפרנציאלי של המימסד הפוליטי כלפי שני אמצעי השידור. בעוד שהפעלת תחנת רדיו פיראטית לא נתפסה כאיום, הרי הפעלת טלוויזיה פיראטית נתפסה כאיום ישיר ורב עוצמה על הערוץ היחיד של הטלוויזיה הממלכתית, שהיתה בשליטה ישירה של המימסד הפוליטי. ואמנם, המימסד הפוליטי נחרד כאשר קבוצה של אנשי עסקים, מישראל ומחו"ל, רכשה את הספינה אודליה, שהפליגה תחת דגל זר, כדי לשדר באמצעותה שידורי טלוויזיה פיראטיים לציבור הרחב. שר התקשורת דאז, יורם ארידור, אף הורה לראשי משרדו "לפעול בכל דרך אפשרית למניעת השידורים הפיראטיים" (מעריב, 6.4.81). בהתייעצויות בנושא זה שותפו גם נציגי מערכת הביטחון ומשרד החוץ. באפריל 1981 החלה התחנה בשידורים ניסיוניים, ובתוך פחות מחודש ימים אישרה הממשלה תיקון לפקודת הטלגרף האלחוטי, שנועד לאסור שידורי טלוויזיה פיראטיים מן הים, והתיקון אושר על ידי הכנסת (בנובמבר 1981). בתוך זמן קצר הודיע מפעילה של התחנה הפיראטית — ששידוריה נקלטו רק באזור שבין נתניה לאשדוד — כי "החלטתי לצאת

העונש המרבי למי "שמקים או מקיים תחנת טלגרף אלחוטי בלי רשיון, או מתקין, מפעיל או מקיים מכשיר לטלגרף אלחוטי בלי רשיון" הוא מאסר של שנה או קנס של 67 אלף שקלים חדשים. * חוק הרשות השנייה לטלוויזיה ורדיו התשי"ן (1990), הקובע (סעיף 23א) כי "לא יקים אדם, לא יפעיל תחנת שידור, ולא יקיים שידורים אלא אם כן קיבל לכך זכיון מאת המועצה [מועצת הרשות השנייה, שמונתה על פי החוק]". סעיף 27(ב) לחוק קובע כי המועצה תעניק זכיונות להפעלת תחנות רדיו אזוריות. חוק הרשות השנייה לטלוויזיה ורדיו גם קובע את העונש המרבי למי שמקים או מפעיל תחנת שידור ללא זכיון: מאסר שלוש שנים או קנס כספי של שני מיליון ו-280 אלף שקלים חדשים. * חוק הבזק התשמ"ב-1982, הקובע (סעיף 2א) כי "לא יבצע אדם פעולות בזק ולא יתן שירותי בזק אלא אם כן קיבל מאת השר רשיון לכך לפי חוק זה". משמעות המונח "שירותי בזק" היא, לפי החוק (סעיף 1): "שידור, העברה או קליטה של סימנים, אותות, כתב, צורות חזותיות, קולות או מידע, באמצעות תיל, אלחוטי, מערכת אופטית או מערכות אלקטרומגנטיות אחרות". העונש המרבי למי שעובר על החוק הוא מאסר שלוש שנים או קנס של 63,500 שקלים.

אחד הביטויים הבולטים ביותר לכך שתחנות הרדיו הפיראטיות לא נתפסו כמאיימות על מונופול השידור הממלכתי, וממילא גם על שליטת המימסד הפוליטי במונופול הזה, הוא בהיעדר חקיקה מפורשת נגד שידורים פיראטיים מן הים. אף שעוד בשנת 1972 הניח שר התקשורת דאז, שמעון פרס, על שולחנה של הכנסת הצעת חוק נגד שידורים פיראטיים, שמקורם בספינות המשייטות מחוץ למים הטריטוריאליים (High Sea Broadcasting), הרי הממשלה הקפידה את ההצעה והיא אף לא הובאה לקריאה ראשונה. הרקע להצעת החוק, בדומה לזו שאומצה על ידי מדינות מערב אירופה, היה החשש מפני הנהגת שידורי טלוויזיה פיראטיים על ידי אייבי נתן, המפעיל והבעלים של קול השלום. אולם "מסיבות פוליטיות ומתוך הנחה שקול השלום של אייבי נתן יגווע מעצמו לא ראתה הממשלה דחיפות בנושא ולכן הקפידה את ההצעה" (הארץ, 13.10.76). המימסד הפוליטי אף דחה המלצות מאוחרות יותר של ראשי ברית השידור האירופי, שהציעו לשרי המשפטים והחינוך לחוקק חוק מפורש, שיאסור שידורים פיראטיים, בכללם שידורים מחוץ למים הטריטוריאליים (מעריב, 24.9.76). ראוי לציין, בהקשר זה, כי באיחיקת החוק נגד שידורים מהים (הן שידורי רדיו הן שידורי טלוויזיה) הפרה ישראל את האמנה של הארגון הבינלאומי לטלקומוניקציה (International Telecommunication Union), שעליה היא חתומה, והמחייבת את כל חברות הארגון לחוקק חוקים נגד שידורים פיראטיים כאלה. אף שאין בישראל חוק נפרד נגד שידורים פיראטיים מן הים, הרי בשנת 1982 הוכנס תיקון לפקודת הטלגרף האלחוטי (נוסח

מהתמונה, [כין הגעתי למסקנה שיותר טוב לשבת בבית, במקום להיות בבית הסוהר" (מעריב, 11.1.82). ואכן, התחנה הפיראטית הפסיקה את פעילותה.

בהיעדר חקיקה מפורשת נגד שידורי רדיו פיראטיים מן היב, וכאשר המשדרים מותקנים על סיפונה של ספינה שאיננה רשומה בישראל, אין השידור מהווה עבירה פלילית. ממילא, הרי מי שמעניק "עזרה" לספינה כזו איננו בחזקת עבריין. וכמוהו גם מי שמספק לה שירותים, מי שמשלם בעבור תשדירי פרסומות, ואף מי שמתקן את הציוד הטכני שנתקלקל ואף מי שמסיע ציוד או מרואיינים לספינה המשייטת מחוץ למים הטריטוריאליים. ואמנם, קול השלום של אייבי נתן לא נתפס, לפיכך, כתחנה פיראטית, זאת משום שספינת השידור ישיטה, לפחות באופן רשמי, מחוץ למים הטריטוריאליים.⁴ בכך נפרצה הדרך, למעשה, גם בפני התחנות הפיראטיות האחרות.

יש לפחות שלושה נימוקים להפעלת פיקוח, מצד השלטונות, נגד תחנות פיראטיות, ובמיוחד בעידן החדש, שבו הותרה, לפי חוק, פעילותן של תחנות רדיו אזוריות:

א. בגלל המספר המוגבל של תדרי שידור, יש צורך ביד מכוונת שתנתב את השימוש בהם. שימוש לא מורשה בתדרי שידור, המוגדרים כמשאב לאומי, הוא לפיכך בבחינת גניבה.

ב. תחנות הרדיו האזוריות, הפועלות מכוח זכיון שניתן על פי חוק, משלמות לאוצר המדינה תמלוגים על הכנסותיהן. התחנות הפיראטיות אינן עושות זאת ולפיכך נגרם הפסד כספי למדינה.

ג. התחנות הפיראטיות המסחריות מתבססות אך ורק על הכנסות שמקורן בכירת זמן שידור למפרסמים. התחרות המסחרית עם התחנות האזוריות פוגעת באזרויות, הפועלות מכוח זכיון ומחויבות בתשלומי תמלוגים,⁵ ועלולה לערער את יציבותן הכלכלית.

ההיסטוריה של תחנות הרדיו הפיראטיות בישראל

ספק אם יש מי שיכול כיום להצביע בוודאות על תחנת הרדיו הפיראטית הראשונה, שהוקמה ופעלה בישראל. חסרונן של מחקר היסטורי מקיף ושיטתי על תולדות אמצעי השידור במדינת ישראל בולט, לפיכך, גם בתחום הרדיו הפיראטי. עם זאת, אפשר זכות היוצרים שייכת לאריה גוראל, לימים ראש עיריית חיפה, שהקים את התחנה הפיראטית קול חיפה עוד בשנות החמישים (פרספקטיבי, נואר 1995).

נקודת ציון בהתפתחות הרדיו הפיראטי תירשם בשנת 1973, כאשר אייבי נתן הפעיל, מעל ספינה, את תחנת קול השלום. הדפוס שעל פיו פעל נתן רווח מאוד במערב אירופה בעשור הקודם, כאשר עשרות תחנות רדיו פיראטיות שידרו מספינות, ששיטו במים בין לאומיים, כלומר מחוץ לתחום המים הטריטוריאליים של המדינות, שאליהן כווננו השידורים. ספינות הפיראטים הראשונות הופעלו בסקנדינביה (Chapman, 1992), ובין התחנות הבולטות, שפעלו באותה תקופה, אפשר למנות את: רדיו מרקור (שפעל

בדנמרק בין השנים 1958-1962), הרדיו המסחרי הרני (1961), רדיו אנטוורפן (בלגיה, 1962), רדיו נורד (שוודיה, 1960-1962), רדיו סיד (שוודיה, 1962-1966), חברת השידור המסחרית הנייטרלית (הולנד, 1961), רדיו ורוניקה (הולנד, 1960-1974) וכן מספר תחנות שפעלו בבריטניה. חקיקה מתואמת וזהה, שאושרה בכל מדינות מערב אירופה ב-1962 (למעט הולנד, שאימצה את החוק רק ב-1974), אסרה על שידורים מן היב (High Sea Broadcasting) או שידורי (Off Shore) ובתוך זמן קצר חוסלה התופעה באירופה כולה.

אף שישראל לא אימצה חקיקה דומה, הרי חלפו עוד שנים רבות, עד שפעילותו של אייבי נתן זכתה בחיקוי. אמנם, כבר בראשית שנות ה-80 הופעלו מספר תחנות פיראטיות על ידי חובבי רדיו, אך פעילותן של אלה הופסקה במהירות על ידי השלטונות. הפריחה הגדולה של תעשיית הרדיו הפיראטי, ובמיוחד של תחנות מסחריות, החלה בשלהי שנות ה-80 ובמחצית הראשונה של שנות ה-90. בתוך שנים ספורות צצו תחנות רדיו פיראטיות כמעט בכל רחבי הארץ, מאילת שבדרום ועד קרית-שמונה שבצפון. המכנה המשותף לכולן (למעט קול השלום וערוץ 7), הוא בכך שכולן תחנות אזוריות-מקומיות (פירוט ופיזור התחנות הפיראטיות בישראל, ראה לוח 1, בסוף מאמר זה).

עיון בלוח האמור מלמד כי בשלהי 1995 ובראשית 1996 פעלו בישראל לפחות 51 תחנות רדיו פיראטיות. נגד 32 מבין התחנות הללו הגיש משרד התקשורת תלונות למשטרה. נגד חמש תחנות נוספות הוגשה למשטרה תלונה על ידי הרשות השנייה לטלוויזיה ורדיו. על 24 מבין התחנות, שנגדן הוגשו תלונות, אף בוצעה פשיטות משותפות למשטרה ולמשרד התקשורת, שבמהלכן הוחרמו משרדים וציוד שידור אחר. כמעט בכל המקרים חידשו התחנות הפיראטיות את פעילותן זמן קצר לאחר החרמת ציוד השידור שלהן. נגד 19 תחנות פיראטיות אחרות, שאותרו במסגרת המחקר הנוכחי, לא הוגשה אף לא תלונה אחת למשטרה.

כל התחנות הפיראטיות משרדות בתדרי אף-אם (FM). הוותיקה ביניהן החלה בפעילותה עוד בשנת 1972, ואילו הצעירות ביותר החלו לשרד במהלך השנה הנוכחית.

"פירצה קודאת לגנב", או: אזלת היד של הרשויות

בין הגורמים שנסקרו לעיל ואשר תרמו להתפתחות תעשיית הרדיו הפיראטי בישראל, יש מקום להרחיב את הדברים במיוחד על גורם אחד, שהיה לו משקל מכריע בתהליך הזה. הכוונה היא למדיניות היד הרכה — או שמא, אזלת היד — של הרשויות כלפי התחנות הפיראטיות.

מדיניות היד הרכה, שהעידה בעיקר על היעדר מדיניות, לא רק שהניחה את התשתית לפעילות בלתי מופרעת, או כמעט בלתי מופרעת, של תחנות רדיו פיראטיות בכל רחבי המדינה, אלא אף עודדה אותה למעשה. למדיניות הזו היו שותפים רבים:

האזינו ביום א' בערוץ 7 משעה 16:00
איתן דנציג יראיין את

ח"כ יוסי אחימאיר
מתמודד לפריימריס הליכוד
לכנסת ברשימה הארצית
מראיין אורח: העיתונאי מנחם רהט.

AM 1143 FM 105.2

"כלכלה, משק, עסקים וחברה"

קולות מן הים. שתי מודעות מהעתונות היומית המפרסמות בגלוי ובהרחבה שידורים פיראטיים. בערוץ 7 משתתפים דרך קבע פוליטיקאים ואישי ציבור

האזינו ל FM 101.8
אניית רדיו גל משדרת מהים
בניית אגודה: אילנה חוץ הגבול
כל יום שישי 10:00 - 12:00
בהנחיית עופר אברג'יל
רדיו גל: קו מאזינים - 03-5011591
קו פרסום - 03-5011589 (טלפקס)

לנגע" (ידיעות אחרונות, 31.3.95). התוצאה הבלתי נמנעת היא, אפוא, שמנגנון הפיקוח והאכיפה של משרד התקשורת איננו מסוגל להתמודד בצורה נאותה, בתנאים הקיימים, עם התופעה.⁶

אף שהפיקוח והמעקב אחרי התחנות הפיראטיות נעשים על ידי משרד התקשורת, הרי שהמשך תהליך האכיפה מופקד בידיה של המשטרה, שאליה מוגשת תלונה רשמית בכל מקרה שבו מתגלה פעילותה של תחנה פיראטית. משרד התקשורת עצמו טוען כי המשטרה איננה ממלאת את תפקידה כיאור בתחום הזה. בהודעה לעיתונות, שפורסמה מטעמה ב-6.6.95, האשימה שרת התקשורת כי "משטרת ישראל אינה מבצעת את תפקידה בכל הכרוך בהפסקת פעולתם של מפעילי רדיו פיראטי", כי "המשטרה חוסכת בכספים ובכח אדם ואינה מביאה את עברייני הרדיו הפיראטי על עונשם" וכי "בעקבות אזלת ידה של המשטרה לא מוגשים כתבי אישום".

בשיחות לא רשמיות מודים קציני משטרה בכירים כי אין בידי המשטרה המשאבים הדרושים כדי להעניק טיפול מלא, דחוף ועיל בכל התלונות של משרד התקשורת, "כפי שאין לנו כלים לטפל ביעילות בכל התלונות של האזרחים". יצוין, כי בשלב מסוים אף הועלתה, בדיונים בין הרשויות, הצעה להקים במשטרה יחידה מיוחדת, שתטפל בחיסולה של תעשיית הרדיו הפיראטי, אך ההצעה נגזזה מהיעדר משאבים כספיים.⁷

ההאשמות החריפות והגלויות של משרד התקשורת נגד המשטרה דומה שהן מלמדות, כי הרשויות המופקדות על אכיפת החוק אינן

המערכת הפוליטית (שתמכה, כאמור, ישירות או בעקיפין, בתחנות פיראטיות); הרשות המחוקקת (שלא חוקקה חוקים נגד תחנות פיראטיות המשדרות מן הים); הרשות המבצעת (שלא יצרה מנגנוני פיקוח ואכיפה יעילים ולא הקציבה את המשאבים הדרושים לפעולתם) והרשות השיפוטית (שגזרה עונשים קלים על עברייני רדיו). אל אלה יש להוסיף את המערכת הכלכלית, שהזרימה פירסומות לתחנות פיראטיות רבות, ובכך העניקה להן את החמצן הדרוש לפעילותן.

משרד התקשורת הוא המופקד על ביצוע פקודת הטלגרף האלחוטי. יחידת הפיקוח האלחוטי, המהווה חלק מאגף ספקטרום אלקטרומגנטי במשרד התקשורת, מנסה להתחקות באופן שוטף אחרי תחנות פיראטיות, וכאשר היא עולה על עקבותיה של תחנה כזו, נמסרת תלונה למשטרה. במקרים רבים גם בוצעו פשיטות משותפות של פקחי משרד התקשורת ואנשי המשטרה, שבמהלכן הוזרמו משדרים וציוד שידור אחר של התחנות הפיראטיות. אף שהרדיו הפיראטי הפך לתעשייה משגשגת, ששלוותיה פזורות בכל רחבי המדינה, אמצעי הפיקוח והמעקב העומדים לרשות משרד התקשורת הם מוגבלים ביותר, ואין בהם כדי להביא לחיסולה של התעשייה הזו. עדות לכך אפשר למצוא בדבריו של מנכ"ל משרד התקשורת: "למחלקת הפיקוח יש שני תקנים קבועים בלבד, והיא צריכה לפקח על יותר מ-400 אלף מכשירי קשר, טלפונים סלולאריים, תחנות רדיו אזרחי ותחנות הרדיו הפיראטיות, שהפכו

מבצעות את תפקידן כהלכה. בכך, הן מאותרות לתחנות הפיראטיות כי אין למעשה פסול בהמשך פעולתן.

איתות דומה מקבלים מפעילי התחנות גם מן המערכת המשפטית. אף שהחוק קובע עונשים מרביים חמורים למי שמפעיל תחנת רדיו ללא רישון, הרי העונשים שנגזרו בפועל על מפעילי תחנות, שהועמדו לדין, עשויים ללמד כי מערכת החוק והשלטון בישראל אינם מסתייגים, למעשה, מפעילותם ואינם רואים בה פעילות לא חוקית המצדיקה את מיצוי הדין והטלת עונשים כבדים.

אף שהחוקים השונים מאפשרים הטלת עונשי מאסר ממושכים וכן קנסות כבדים, הרי העונשים שנגזרו על מפעילי תחנות פרטיות היו קלים בהרבה מהעונשים המרביים הקבועים בחוק. על אף לא אחד מבין 21 העבריינים, שהטיפול המשפטי בעניינם נסתיים עד חודש אוקטובר 1995, נגזר מאסר בפועל. גם הקנסות הכספיים אינם כבדים. רק במקרה אחד נגזר קנס כספי של 15,000 שקלים ובמקרים אחרים הוטלו קנסות כספיים נמוכים מאוד, המסתכמים במאות בודדות של שקלים.

הטיפול האיטי בתביעות המשפטיות נגד עברייני הרדיו הפיראטי ובעיקר העונשים הקלים עשויים להוות, אפוא, איתות מובהק למפעילי הרדיו הפיראטי כי מערכת החוק והשלטון בישראל אינם מסתייגים, למעשה, מפעילותם ואינם רואים בה פעילות לא חוקית המצדיקה את מיצוי הדין והטלת עונשים כבדים.

תמיכת המערכת הפוליטית

לא רק מערכות האכיפה והשיפוט מאותרות לבעלי התחנות הפיראטיות כי פעילותם אינה נתפסת כעבירה חמורה. עידוד דומה, ואולי אף גדול יותר, מקבלים האחרונים מן המערכת הפוליטית. שרים, חברי כנסת ודמויות פוליטיות אחרות היו אורחים קבועים בתכניות ששודרו בקול השלום, כפי שהם מתארחים עד היום מעל גליו של ערוץ 7. אך לא רק תחנות פיראטיות המשדרות באופן רשמי מחוץ למים הטריטוריאליים זכו בהכרת המערכת הפוליטית. הדברים אמורים גם לגבי תחנות רדיו פיראטיות הפועלות בתוך גבולות המדינה. שרים ואישים פוליטיים אחרים מתארחים דרך קבע בתחנות הפיראטיות השונות או מרואיינים בהן. הדוגמאות המתועדות הבאות מלמדות על כך:

★ לראש עיריית חיפה, עמרם מצנע, היתה תוכנית קבועה בלייל שבת בתחנת רדיו 1 בחיפה (שהפסיקה את פעולתה ערב פירסום המכרזים לרדיו האזורי). הסברו לכך: "אני חי עם זה טוב מאוד. הרדיו הזה עובד בלי רישוי, בינתיים, אבל בהסכמת השלטונות, הרי אחרת היו סוגרים אותו. יש בחיפה עשרות עסקים שפועלים בלי רישוי בגלל בעיות טכניות ובירוקרטיית. כך גם הרדיו הזה. לא הגינתי שלא אנצל את הערוץ הזה לשיחות עם התושבים שלי" (הארץ, 16.4.94).

★ אחד המגישים הקבועים בתחנת רדיו 1 היה חבר הכנסת מנדי זנברג (מעריב, 19.12.94).

★ ראש עיריית באר-שבע, יצחק רגז, התארח מדי שבוע באולפני תחנת קול הדרום בבאר-שבע וענה על שאלות המאזינים (מעריב, 28.12.94).

★ לראש עיריית ראשון לציון, מאיר ניצן, היתה תוכנית משלו בתחנת הרדיו הפיראטית המקומית ראשונה, שבמסגרתה נהג לשוחח עם המאזינים (קמפוס, ספטמבר 1994).

★ ועדה מיוחדת של רבנים וראשי ישיבות ספרדיות שותפה בניהול תחנת הרדיו הפיראטית קול האמת בירושלים. בתחנה זו רואיין ח"כ שלמה בניזר (כל העיר, 14.8.95).

★ הרב עובדיה יוסף השתתף בכנס, שנערך בירושלים, לגיוס תרומות להפעלתה המחודשת של תחנת רדיו 2000, שנסגרה על ידי הרשויות וצויד השידור שלה הוחרם (מעריב, 12.4.95).

גם העובדה שהתיקון לפקודת הטלגרף האלחוטי, שנתקבל ב-1981, אסר רק על שידורי טלוויזיה פיראטיים מן הים, אך לא על שידורי רדיו, מלמדת על תמיכתו של המיסד הפוליטי ברדיו הפוליטי, שכן "המתחוקק לא רצה, כנראה, לפגוע בקול השלום של אייבי נתן" (ידיעות אחרונות, 8.12.81). כך, אפשר גם להבין כיצד נתנה ההסתדרות הכללית את ידה למבצע שידורים מיוחד, שנערך בפברואר 1991, בשיתוף עם קול השלום.

יתר על כן: משרדי ממשלה ומוסדות ציבור שונים לא היסטו לנתב תקציבי פירסום לתחנות הפיראטיות, אף שהללו פעלו בניגוד לחוק. בכך נתנו הכשר מעשי לפעילותן של תחנות אלה. דוגמה בולטת לכך היא מוזיאון חיל האוויר, שהוא גוף צבאי הפועל בבסיס של חיל האוויר, אשר תשדירי הפירסומת שלו שודרו, בתשלום, בערוץ 7. רק בעקבות פנייה של ח"כ רן כהן (מר"צ) לראש-הממשלה ושר הביטחון, ניתנה הוראה למוזיאון להפסיק את פירסום התשדירים בערוץ זה (ידיעות אחרונות, 29.5.95).

מיון ואפיון של תחנות פיראטיות

העובדה שבישראל פעלו ופועלות עשרות תחנות רדיו לא חוקיות מצדיקה את הניסיון למיין אותן ולסווגן. יש קני מידה שונים למיון ולסיווג, ונצביע על שלושה מהם:

היבט גיאוגרפי-טכני. כלומר, האם התחנות הן כלל ארציות, המנסות להפיץ את שידוריהן בכל רחבי הארץ, או הן תחנות מקומיות, שטווח השידור שלהן מוגבל לגיזרה מקומית-אזורית. עם הסוג הראשון נמנית כיום תחנה פיראטית אחת בלבד: ערוץ 7 למעשה, משרדת התחנה הזו בשני ערוצים נפרדים, הפונים לקהלים שונים: האחד, ערוץ 7 הוותיק, שהחל לשדר בשנת 1989, והשני — הערוץ התורני (ערוץ 7ב'), שהחל לפעול ב-1995. לסוג הזה היתה שייכת גם תחנת קול השלום, שהופעלה על-ידי אייבי נתן בשנת 1973 והפסיקה את שידוריה ב-1994. עם הסוג השני נימנות כל שאר התחנות הפיראטיות הפועלות בישראל, או שפעלו בה בשנים האחרונות.

הממצאים מלמדים שכמעט כל התחנות הפיראטיות המקומיות-אזוריות הן בעלות טווח-שידור מוגבל, ולעיתים אף מוגבל ביותר. המוגבלות הזו נובעת הן מסיבות טכניות הן מסיבות כלכליות-לוגיסטיות. כמעט כל המשדרים, המופעלים על ידי התחנות הפיראטיות, הם בעלי עוצמה קטנה ביותר. יש לכך משמעות לגבי טווח השידור כמו לגבי איכות הקליטה שלו. רבות מהתחנות הפיראטיות הוקמו בהשקעה כספית מזערית, ולפיכך לא נרכשו משדרים הולמים או ציוד עזר ראוי. יש להניח כי לפחות בחלק מן המקרים לא נעשתה השקעה כזאת גם מתוך שיקולים מעשיים: בהיותם מודעים לאפשרות של פשיטה משטרתית ולתפיסת הציוד, העדיפו הבעלים לא להשקיע משאבים רבים ברכישת ציוד, שהשימוש בו עלול להיות קצר ימים.

היבט כלכלי. על פי קנה מידה זה אפשר לאפיין, בהכללה, שני סוגים של תחנות פיראטיות: תחנות מסחריות ותחנות לא מסחריות. את התחנות מן הסוג הראשון אפשר לראות כעסק לכל דבר, והן מאופיינות בהיותן מופעלות משיקולים של רווח. את התחנות מן הסוג השני אפשר לחלק לשתי תת-קבוצות: האחת, תחנות תחביב, המשמשות ערוץ לביטוי עצמי של יצירתיות, והשנייה – תחנות רעיוניות, שתכלית קיומן היא העברת מסרים רעיוניים.

בהקשר זה ראוי לציין כי אחת הסיבות לרכישה ולהקמה של אמצעי תקשורת הפונה להמונים, מקורה בתגמול התברתי, שממנו נהנים הבעלים. התופעה הזו מוכרת גם בכינוי "הזוהר של אמצעי התקשורת", או "Media Glamour" (Carveth, 1992), ויש להניח שגם לה היה משקל בהחלטה על הקמתן של מקצת מהתחנות הפיראטיות ועל הפעלתן.

בהכללה, אפשר לשער כי הרוב המכריע של התחנות הוקם מתוך שיקולים עסקיים מובהקים. מקור ההכנסה הבלעדי של בעלי התחנות מסוג זה הוא הפירסומות. כל אחת מן התחנות האלה מפעילה מערך של סוכני שיווק, המנסה לגייס פירסומות. רוב הפירסומות מקורן במפרסמים מקומיים, אך ככל שהתחנה זוכה להצלחה רבה יותר, כך גוברים סיכוייה לזכות גם בנתחי פירסום של מפרסמים ארציים. כך, לדוגמה, נהגה רשת ארצית של מזון מהיר לפרסם את המסעדות המקומיות שלה באיזור השרון גם באמצעות תשדירי פירסומת בתחנת גלי השרון, שפעלה בהרצליה. גם תחנת הרדיו ראשונית, שפעלה בראשון לציון, נהנתה מתשדירי פירסומת של מפרסמים ארציים גדולים, בעיקר בתחומי המזון.

אף שהתחנות המסחריות מופעלות משיקולים של רווח, הן מנסות לאמץ גם דפוטים שונים של מתן שירות, המקובלים בשידור הציבורי ואף בתחנות פרטיות הנמצאות תחת פיקוח ציבורי (כמו תחנות הרדיו האזורי בישראל או תחנות רדיו פרטיות בבריטניה).

הדבר נעשה, בין השאר, על ידי פתיחת ערוצי קשר לקהל המאזינים. הערוצים האלה (בדרך כלל בשיחות טלפון בשידור חי) מאפשרים למאזינים להשתתף בתחרויות ובחידונים, למסור ד"שים או להשמיע את דעתם בנושאים העומדים על סדר היום. פתיחת

ערוצי הקשר הדו כיווניים, שהיא מן המאפיינים הבולטים של השידור הציבורי ושל השידור המסחרי החוקי, נועדה להעמיק את אחיזתה של התחנה הפיראטית במרקם החברתי המקומי. אפשר לומר, על כן, כי ככל שתחנה פיראטית מעמיקה את הקשר הדו סטרי שלה עם מאזיניה, כך מלמד הדבר על מיסודה ועל התמקמותה במפה החברתית המקומית.

במקביל לתחנות המסחריות אפשר להצביע גם על קיומן של תחנות פיראטיות, שלא הוקמו למטרות רווח ואף אין להן מקורות הכנסה. רובן הוקמו על ידי בני נוער או צעירים, שחיפשו ערוץ ביטוי אישי, בעיקר במוסיקה אך גם במלל, ולפיכך אפשר להגדירן כתחנות-שלי-תחביבים.⁸ אף כי טרם נאסף מידע שלם ומפורט בנושא, יש מקום לשער כי ברחבי הארץ פועלות תחנות רבות של פיראטים-תחביבים. המחיר הנמוך של ציוד השידור מקל כיום על בני הנוער לבנות תחנות חובבים קטנות, בעלות טווח שידור מוגבל ביותר ולהפעילן. הפעלת תחנה כזו גם אינה כרוכה בהוצאות (לבד מרכישת המשדר וציוד השידור הנלווה), משום שהבעלים הם גם המפעילים והם אף מסתייעים בספריות המוסיקה (קלטות ותקליטורים) הפרטיות שלהם, או של תבריהם. יתר על כן: העובדה שתחנות מסוג זה אינן משדרות בתדירות קבועה, או שמספר שעות השידור שלהן הוא מצומצם (הן משדרות בעיקר בשעות הערב או הלילה), מקשה על איתורן וממילא גם על נקיטת צעדים חוקיים נגדן.

בצד תחנות-שלי-תחביבים פעלו ופועלות גם תחנות רעיוניות, הרואות בשידוריהן משום שליחות. דוגמה בולטת לכך היא תחנת הגל הירוק (שפעלה בגוש דן בשנים 1990-1991). המסר הרעיוני של התחנה, שהוקמה על ידי שני צעירים, היתה המלחמה בתאונות הדרכים. מפעילי התחנה, בעלי ידע באלקטרוניקה, הסבירו כי החליטו להירתם לנושא זה לאחר שעברו תאונות דרכים (מעריב, 27.9.91). דוגמה נוספת של תחנה, שהוקמה שלא למטרות מסחריות (אם כי הפכה מאוחר יותר לתחנה מסחרית) היא רדיו דן, הפועל בעפולה. התחנה, שהחלה לפעול באוקטובר 1993, הוקמה על ידי חברתו לחיים של שוטר, שנרצה בידי מחבלים. היא נימקה את החלטתה להקים את התחנה במילים אלה: "הסיפור התחיל בכך שחיברנו שיר לזכרו, שלא התקבל באמצעי התקשורת. לכן החלטנו לפתוח תחנה שתנציח את שמו" (על המשמר, 17.1.94).

מבחינות מסוימות אפשר לשייך לקטיגוריה הזו את ערוץ 7 אף שלתחנה זו יש מערך שיווק פעיל, והיא נהנית מהכנסות רבות מתשדירי פירסומת, הרי הבסיס לקיומה הוא רעיוני ולא מסחרי. לקטיגוריה הזו אפשר לשייך גם תחנות דתיות-חרדיות, כמו תחנת קול האמת בירושלים, שהחלה לשרד בחודש מאי 1995. ועדה רוחנית של רבנים וראשי ישיבות ספרדיות שותפה לניהול התחנה, ומדי מוצאי שבת משודרים בה דבריו של הרב עובדיה יוסף. מנהל התחנה אף הסביר כי קול האמת "זה לא רדיו, זו ישיבה" (כל העיר, 18.8.95).

א. יציקת דפוסים מבניים של אוריינטציות-רווח. עד להתפתחות המאסיוויות של הרדיו הפיראטי, בשלהי שנות ה-80 ובראשית שנות ה-90, היו כמעט כל תחנות הרדיו בישראל בבעלות ציבורית. תחנות אלה, שפעלו על פי הדפוס המקובל בשידור הציבורי באירופה בכלל ובבריטניה (הבי.בי.סי). בפרט, היו מונעות מכוח אוריינטציה של שירות (כספי, 1995). התחנות הפיראטיות הביאו לפיתוחו של דפוס חדש ונפוץ, שהיה מקובל עד אז בעתונות המודפסת בלבד: דפוס של תחנות המונעות מכוח אוריינטציות הרווח. כלומר, תחנות מסחריות שהבסיס להקמתן הוא כלכלי והמניע העיקרי לפעילותן הוא הרווח. למעשה, תחנות הרדיו הפיראטיות היו התלוצות בפיתוח הדפוס המבני של אוריינטציות-רווח בתחום השידור. הקמת הערוץ השני בטלוויזיה ופתיחת תחנות הרדיו האזוריות — בשני המקרים מדובר בערוצים ציבוריים המופעלים על-ידי זכיינים פרטיים — רק מיסדו דפוס זה.

ב. פיתוח דפוסים תכניים חדשים. תחנות הרדיו הפיראטיות, בישראל כמו כמערכ אירופה, תרמו לפיתוח דפוסים רדיופוניים חדשים, שמצאו את דרכם עד מהרה גם לתחנות הממלכתיות והממוסדות.

תחנת הרדיו הפיראטית הראשונה ששידרה בישראל היתה, כאמור, קול השלום של אייבי נתן, שהחלה לפעול ב-1973. מישורי התחנה החדשה טלטלו את הרדיו הממלכתי, קול ישראל, משאננותו המונופוליסטית. התחנה החדשה ייבאה לארץ רוח קלילה, מן הסוג הנושב בתחנות שידור מערביות, המתמחות רק בשידור מוסיקה. גם הסגנון החדש של התחנה הפיראטית היה שונה במובהק מהסגנון הסולידר, "המכופתר" והמסורתי של קול ישראל, פרי המורשת של שירות השידור הבריטי (כספי ולימור, 1992). התגובה של קול ישראל לא איתרה לבוא. כדי שלא לאכז את המאזינים הצעירים, שהחלו לגלות עניין גובר בשידורי התחנה הפיראטית, הקים קול ישראל את רשת ג', אשר אימצה את האופי הקליל של קול השלום. תמונה דומה, של הקמת ערוץ מיוחד למוסיקת פופ בתגובה לפעילותה של תחנת רדיו פיראטית, שהתמחתה בסוג כזה של מוסיקה, אירעה בשנות ה-60 בבריטניה. אף שאנשי שירות השידור הבריטי (בי.בי.סי) שוללים את הקשר בין הקמת ערוץ הרדיו המיוחד לבין שידוריהן של תחנות פיראטיות, הרי יש חוקרים הטוענים כי רק הלחץ החיצוני הוא שגרם למיסד השידורי לגלות יוזמה ולפתח דפוס שידור חדש (Chapman, 1992). השפעה דומה היתה גם לערוץ 7, שהחל לפעול ב-1989. גם במקרה זה תרמה התחנה הפיראטית לרענון הפורמטים השידוריים בתחנה הוותיקה והממוסדת של קול ישראל. לאתר שסקרי האזנה לימדו על עלייה מתמדת בהאזנה לרשת הפיראטית החדשה — אשר התמחתה בשידור שירים ישראלים, שירים חסידיים ומוסיקה ישראלית — החל קול ישראל להבליט את הזרמים המוסיקליים הללו בשידוריו (כספי ולימור, 1992).

אף שטרם נערך מחקר מקיף בנושא, אפשר לומר בהכללה

היבט תכני. הניסיון למיין את התחנות הפיראטיות ולאפיין על פי קנה מידה תכני יתבסס, בעיקר, על הדפוסים הנהוגים בארצות הברית. זאת, משום שרוב התחנות הפיראטיות בישראל הוקמו כתחנות מסחריות, ולפיכך יש דמיון בין תעשיית הרדיו הפיראטי בישראל לבין תעשיית הרדיו בארצות הברית שנוסדה, כמעט מראשיתה, כעסק כלכלי (O'donnell et al., 1989).

בהכללה אפשר לומר כי מרבית התחנות הפיראטיות אימצו את הדפוס הרווח בארצות הברית (אם כי הוא מקובל גם באירופה וגם בשידור הציבורי בישראל) של "לוח מישורים לפי השעון", תוך בניית מעין מעגליות מחזוריות, המבוססת על תכניות (מוסיקה או מלל) בנות שעה אחת, או מכפלות שלה (Head et al., 1984). בארצות הברית פועלות כיום יותר מ-11,000 תחנות רדיו (Dominick, 1993). במרוצת השנים התפתחה מערכת מיונים מסועפת, ראשיים ומשניים, המסייעת לסווג את התחנות השונות על פי דפוס השידור שלהן. לצורך הדיון הנוכחי נוזה את הדפוסים השכיחים ביותר ברדיו המסחרי בארצות-הברית שאומצו גם על ידי הרדיו הפיראטי בישראל:

★ דפוס "אמצע הדרך" (Middle of the Road), המוכר גם בכינוי MOR). הדפוס הזה מבוסס, בעיקרו, על שילוב של מוסיקת פופ ותיקה ומוכרת עם מוסיקת פופ מודרנית קלה. תחנות מסחריות רבות בארצות הברית, שאימצו את הדפוס הזה, מרכות לשלב בו גם קטעי מוסיקה-של-נוסטאלגיה. השידורים מיועדים לקהל בגיל הביניים עם קריצה לקהל הצעיר יותר. רבות מהתחנות הפיראטיות בישראל מפעילות, למעשה, דפוס דומה.

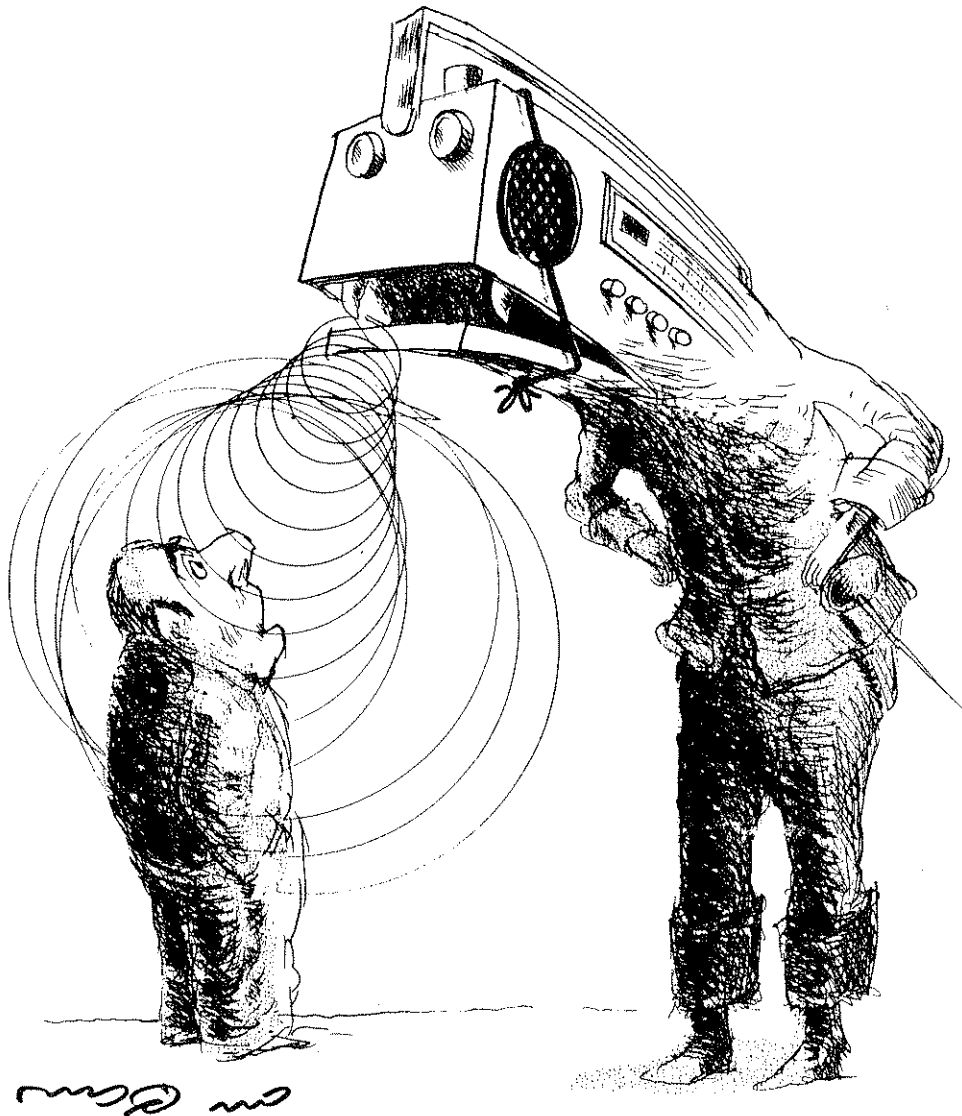
★ הדפוס האתני (Ethnic Format). תחנות מסוג זה מתמקדות בשידור של מוסיקה אתנית ושל תכניות מלל המיועדות לקבוצות אתניות מוגדרות ומוכנות, שהבולטות ביניהן הן השחורים או ההיספאנים (Whetmore, 1993). התחנות הפיראטיות בישראל, שאימצו דפוס זה, פונות בעיקר ליוצאי עדות המזרח. עם זאת, הרי גם התחנות שאימצו את דפוס "אמצע הדרך" מרכות לשדר מוסיקה מזרחית או ים תיכונית.

★ הדפוס הדתי (Religious Format). מרבית התחנות בארצות הברית, המאופיינות על ידי הפורמט הזה, מופעלות על ידי המיגור הנוצרי והן לא מסחריות. גם התחנות הדתיות בישראל אינן פועלות מתוך מגמה של רווח. ההבחנה בין דפוס זה לבין קודמו אינה חדה, משום שיש תחנות דתיות המכוונות את שידוריהן למגזר אתני מוגדר, כלומר יוצאי עדות המזרח.

★ דפוס מוסיקת הקאנטרי. המקבילה הישראלית שלו היא ערוץ 7, שהייתה לשדר שירים ישראלים.

השפעות הרדיו הפיראטי על מפת השידור

בחירת פעולתן של תחנות הרדיו הפיראטי בישראל מלמדת כי היתה, ויש לה, השפעה על תעשיית הרדיו הישראלית. השפעה זו בולטת לפחות בארבעה תחומים עיקריים:

פתיחתן של עשרות תחנות רדיו פיראטיות אילצה את בעליהן לפתח דפוסים חדשים לגיוס כוח אדם, ולמעשה — להכשיר עתודות חדשות של אנשי רדיו. בעיקר בגלל דלות המשאבים, אך גם בגלל היעדר כוח-הוראה מיומן או בגלל ארעיות פעילותן, ויתרו התחנות הפיראטיות על מסלולי הכשרה ממוסדים, ותחת זאת העניקו לכוחות צעירים — שדרים, כתבים, עורכים ומפיקים — הזדמנות להתנסות בעשייה התקשורתית, ללא הכשרה מוקדמת או כמעט ללא הכשרה כזו. המאגר החדש של כוח אדם מקצועי לא שירת את הרדיו הפיראטי בלבד. בוגרי התחנות הפיראטיות נקלטו ברשתות הרדיו הציבוריות או בתחנות הרדיו האזוריות, שהחלו לפעול בספטמבר 1995. מכאן, שהתרומה של הרדיו הפיראטי, היתה לא רק בהקמת חממות גידול לשדרים, אלא גם ביצירת דפוסים חדשים לגיוס כוח אדם מקצועי כמו גם בהגברת הניעות בין תחנות הרדיו השונות.

ד. תרומה עקיפה להקמת תחנות רדיו לימודיות. לתעשיית

כי התבססותן של מקצת מהתחנות הפיראטיות, ובמיוחד באיזור המרכז, היתה גורם לחץ חיצוני על שתי התחנות הממלכתיות — קול ישראל וגלי-צה"ל. שתי התחנות לא התעלמו מפעילותן של התחנות הפיראטיות, כמו מן המשובים על שידוריהן (אף שהמשובים האלה לא היו סדירים או ממוסדים). מבחינת מסוימות אפשר אף לומר שהתחנות הפיראטיות שימשו כמעין "נייר לקמוס", שבאמצעותו זוהו צרכים תקשורתיים של הקהל, ובמיוחד בתחום המוסיקה הקלה והעכשווית.

ג. פיתוח מאגר של כוח אדם צעיר. דפוסים גיוס כוח האדם המקצועי בתחנות הרדיו הציבוריות היו, במשך כל השנים, קשיחים ואף סטטיים. קול ישראל גייס לשורותיו, בדרך כלל, רק את בוגרי הקורסים המיוחדים, שנערכו מטעמו ובמסגרתו, ואשר הכשירו שדרים ועורכים. תחנת השידור הצבאית גייסה את רוב כוח האדם החדש שלה מבין בוגרי קורסי הכשרה מיוחדים, שבהם השתתפו חיילים בשירות חובה.

פיראטיות כבר הבהירו, בחודשים האחרונים, כי בכוננת לרכוש כלי שיט.

מכאן, שכל עוד לא תתקבל החלטה גורפת, בדרג הממשלתי העליון, על חיסולה של תעשיית הרדיו הפיראטי, לא יהיה בצעדים ספורדיים, נגד תחנה זו או אחרת, כדי להביא לסילוקן של הרדיו הפיראטי מנוף השידור בישראל.

בהקשר זה ראוי לציין, כי השינויים הגיאורפוליטיים, בעקבות חתימת הסכם השלום עם ירדן וביצוע ההסכמים עם הרשות הפלשתיאית, טומנים בחובם בעייתיות חדשה בתחום השידור הפיראטי. כך, למשל, כבר הודיע יזם אילתי, שהפעיל בזמנו תחנה פיראטית בעיר הדרומית, כי בכוננתו להפעיל בעיר הירדנית עקבה תחנת רדיו, ששידוריה יהיו מכוונים לישראל (ערב ערב באילת, 25.3.95). בנוסף, העכרת רוב שטחי יהודה ושומרון לידי הרשות הפלשתיאית, עלולה אף היא ליצור כר פעילות חדש לרדיו הפיראטי. שכן, יזמים פרטיים עשויים לנסות להקים בשטחי האוטונומיה תחנות פרטיות, שישדרו לאוכלוסיה היהודית בישראל ויהוו תחרות ישירה לתחנות האזוריות החוקיות.

ב. הגורם הכלכלי. אף שאין נתונים כלכליים על פעילות התחנות הפיראטיות-המסחריות, יש מקום לשער כי יש ביניהן כאלה שהגיעו לרווחיות. ספק אם הבעלים של תחנות כאלה, שהתרגלו לפעול מחוץ לחוק ותוך העלמת-עין מצד השלטונות, יאותו לוותר בקלות ובמהירות על מקור ההכנסה שלהם.

רבים מבעלי התחנות הפיראטיות כבר מורגלים, בשנים האחרונות, ב"משחקי חתול ועכבר" עם רשויות החוק. מקצתם נוהגים להחליף מעת לעת את מיקום האולפנים, את שם התחנה ואף את תדר השידור, כדי להטעות את גורמי הפיקוח ולחמוק מהם. גם כאשר הוחרם ציוד השידור לא היה בכך כדי להרתיע, ותחנות פיראטיות רבות חידשו במהירות את פעילותן מאתר שידור ובציוד שידור חלופי. ניתן לשער, אפוא, כי גם אם הרשויות ינסו להגביר בעתיד הקרוב את פעולות האכיפה נגד עברייני-הרדיו, לא ימהרו אלה לחסל את עסקיהם.

ג. הגורם הטכנולוגי. ההתפתחויות הטכנולוגיות המואצות בתחום השידור, שהביאו למיזעור ציוד השידור ולהחלפה משמעותית במחירו, מסייעות מאוד למי שמבקש להקים תחנה פיראטית, בעלת טווח שידור מוגבל. בזכות חידושי הטכנולוגיה אין עוד צורך באולפנים קבועים ויקרים להקמה ולתפעול. למרות האיסור על יבוא ללא רשיון של ציוד שידור, יש סימנים המלמדים על כך כי קיימות דרכים רבות לעקוף את האיסור הזה. זאת ועוד, יש בישראל כיום ידע טכני נרחב, המאפשר בנייה עצמית של משרדים קטנים. כל אלה מסייעים בידי יזמים פרטיים המבקשים להפעיל תחנות פיראטיות מסחריות ובמיוחד כאשר המחיר הנמוך של ציוד השידור מצמצם את הסיכון הכלכלי, אם וכאשר יוחרם הציוד הזה על ידי הרשויות.

מיזעור הציוד, מחירו הנמוך והידע הטכני הנרחב עשויים לסייע

הרדיו הפיראטי, שפרחה בישראל במחצית הראשונה של שנות ה-90, היתה גם תרומה עקיפה להקמת תחנות רדיו לימודיות ברחבי הארץ. תחנות כאלה, שהוקמו במוסדות חינוכיים שונים – וביניהם: מכללת שער הנגב, המכללה למינהל בתל אביב, המכללה הטכנולוגית בחולון ועוד – פועלות בחסותו של קול ישראל. כל אחת מן התחנות הלימודיות, המופעלות על ידי סטודנטים בהדרכת איש קול ישראל, משדרת לאיזור מוגבל. התמיכה של הרדיו הממלכתי בהקמתן של התחנות הלימודיות ובפעילותן נעשתה מתוך מגמה לחזק את מעמדו, לאור התחרות הצפויה לו מצד תחנות הרדיו האזוריות. עם זאת, אפשר שרשות השידור וקול ישראל ראו את הסכנה לא רק ברדיו האזורי, אלא גם בתחנות הפיראטיות ועל כן החליטו לסייע בהקמתן של התחנות הלימודיות, כדי שאלה ישמשו מעין מענה מקומי לתחנות האזוריות והפיראטיות גם יחד, יהלישו את כוחן ובסופו של דבר יתרמו לחיזוקם של הערוצים הממלכתיים והארציים.

סיכום, או: הרדיו הפיראטי לא ימות כל כך מהר

האם מבשר עידן הרדיו האזורי, החוקי והמבוסס מבחינה כלכלית, את קיצו של הרדיו הפיראטי, הפועל בניגוד לחוק ואשר איננו נשען ברוב המקרים על בסיס כלכלי איתן? האם ייעלמו הפיראטים-של-הרדיו מעל גלי האתר, כפי שנעלמו הפיראטים של הטלוויזיה-בכבלים? בקיצור – האם תעשיית הרדיו הפיראטי, שהחלה לפרוח בסוף שנות ה-80, עומדת בפני חיסולה? המסקנה מממצאי המחקר הנוכחי היא חד משמעית: הרדיו הפיראטי איננו עומד למות, ולבטח לא בזמן הקרוב. בבסיס המסקנה הזו עומדים חמישה גורמים: פוליטי, כלכלי, טכנולוגי, גיאוגרפי ותכני.

א. הגורם הפוליטי. העובדה שבמפת השידור הפיראטי משוכצות תחנות רעיוניות-פוליטיות, ובראשן ערוץ 7, מלמדת כי הסוגייה איננה בתחום הפלילי בלבד. התגובות הפוליטיות החריפות בעקבות החרמת המשדרים של ערוץ 7, בחודש יולי 1995, עשויות ללמד על התגובות הצפויות אם ייעשה ניסיון לשתק לחלוטין את שידוריו של ערוץ זה. ואמנם, כשבוע לאחר ההחרמה שוב חידשה התחנה את שידוריה.

הפעילות הלא מופרעת של ערוץ 7 היא בבחינת סמן כפול: לרשויות החוק מצד אחד, ולבעלי התחנות הפיראטיות מצד שני. שכן, כל עוד מותרת פעילותה של תחנה לא חוקית אחת, אין מקום ו/או הצדקה לנקוט צעדי ענישה וסגירה כלפי תחנות לא חוקיות אחרות.

יתר על כן: אם החלטה שלא לנקוט פעולות חוקיות נגד ערוץ 7 תנומק רשמית בכך שהשידורים מתבצעים מספינה המשייטת מחוץ למים הטריטוריאליים, עשוי הדבר להוות תמריץ ליזמים פרטיים ללכת בדרכו של ערוץ זה. כלומר, הם ירכשו כלי שיט ויעתיקו את מוקדי השידור מן היבשה אל הים. ואכן, לפחות שלוש תחנות

לא רק ליזמים מסחריים, אלא גם לתחביבאים, שיבקשו להפעיל תחנות חובבים. בעידן שבו כל מכשיר קומפקט-דיסק ביתי יכול לשמש גם כציוד שידור, הופכת משימת הפיקוח לבלתי אפשרית כמעט.

ד. הגורם הגיאוגרפי. החלטת הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו לאשר את הפעלתן של 16 תחנות רדיו מקומיות-אזוריות, מלמדת כי אזורים רבים ברחבי המדינה יותרו, למעשה, ללא תחנה " שלהם". למעט גוש דן (שבו יופעלו שתי תחנות כלליות ותחנה דתית אחת), ירושלים (שתי תחנות), חיפה והקריות (שתי תחנות) והשרון (שתי תחנות) תפעל בכל אחד מאזורי הארץ תחנת רדיו אחת בלבד. בעקבות ההחלטה מתעוררות השאלות הבאות: האם מסוגלת תחנה אחת לשרת את כל אזור הדרום והנגב? האם יתושו ותושבי אשקלון וקרית גת כי התחנה האזורית הממוקמת בבאר שבע, היא גם התחנה " שלהם"? האם די בתחנה אחת כדי לשרת את כל אוכלוסיות איזור שפלת יהודה, הכולל בתוכו את ראשון לציון, רחובות והעיר החדשה מודיעין? האם תחנה אחת, המשדרת לכל הגליל העליון, הגליל המערבי ורמת הגולן היא בבחינת תחנה מקומית, המסוגלת לעורר תחושת שייכות בקרב תושבים של איזור כה גדול?

מכאן, שהשיוך הגיאוגרפי של רבות מהתחנות האזוריות (שנסמך על שיקולים כלכליים צרופים), עלול לתת לחלקים גדולים מאוכלוסיית האזורים את ההרגשה שתחנות אלו אינן שלהם ולהוות כר טבעי לצמיחתן של תחנות פיראטיות מקומיות, המעוגנות במירקם המקומי. במלים אחרות: בעוד שבמרכז הארץ יוקמו תחנות רדיו אזוריות רבות, ואלה ינסו לשרש את התחנות הפיראטיות, הרי שדווקא באזורי הפריפריה יהיה מספרן של התחנות האזוריות מצומצם ביותר, והדבר עלול להוות, כאמור, כר גידול לתחנות פיראטיות חדשות.

ה. הגורם התכני. חלוקת אזורי השידור של תחנות הרדיו האזוריות, כמו הכללים שנקבעו לפעילותן, יוצרים מצב שבו חייבת כל תחנה, למעשה, לנסות ולפנות אל כלל האוכלוסייה המקומית באיזור הזכיון. במלים אחרות: כמעט כל תחנה אזורית תיהפך, אולי בעל כורחה, למעין "רדיו כלבו", מעין "קצת מהכל — בשביל כולם". יש בכך דמיון מה לימים שבהם שידרו קול ישראל או הטלוויזיה הכללית בערוץ אחד בלבד.

בעידן הפלורליזם התקשורתי אין בתחנות מסוג זה כדי לתת מענה אמיתי למגוון הצרכים, הטעמים והרצונות של מאזיני הרדיו. ככל שהתחנות האזוריות ידבקו יותר ב"תפיסת הכלבו", כך יעמיק הפער בינן לבין הצרכים הלא-מסופקים של תת-קבוצות באוכלוסייה. הכוונה היא בעיקר לאותן תת-קבוצות, המעוניינות לקבל מענה רדיופוני לצרכים ייחודיים שלהן, כמו: מוסיקה אתנית, מוסיקה דתית, מוסיקת רוק כבד וכו'. מצב כזה עשוי להוות חממה טבעית לצמיחתן של תחנות פיראטיות, שיתמחו בסיפוק הצרכים המזוהים של תת-קבוצות. תחנות כאלה לא ינסו להתחרות ישירות בתחנות

האזוריות, אלא אדרבה — יפתחו גומחות שידוריות ייעודיות, ברמה המקומית או התכנית, ש"רדיו כלבו" איננו מסוגל, מעצם טבעו, להתמודד עימן בהצלחה.

אף כי ממצאי המחקר הנוכחי מצביעים, כאמור, על כך כי הרדיו הפיראטי לא ימות (וככל הנראה לא בזמן הקרוב), יש לפנות שני מצבים אפשריים, שיביאו לחיסולה המהיר של תעשיית הרדיו הפיראטית:

★ קבלת החלטה גורפת, בדרג הממשלתי העליון, על חיסול תעשיית הרדיו הפיראטי. החלטה מסוג זה תהיה כרוכה בהתגברות על מכשלות פוליטיות (לאור הגיבוי הפוליטי, שממנו נהנות תחנות פיראטיות, המזוהות עם זרמים פוליטיים ורעיוניים), בהקצאת משאבים למנגנוני פיקוח ואכיפה, במיצוי הדין עם עברייני רדיו ובעיקר — בתיאום ובשיתוף פעולה הדוק בין כל הרשויות.

★ פעילות מתואמת ורחבת היקף מצד תחנות הרדיו האזוריות, העלולות להיות הנפגעות העיקריות והישירות מפעילותן של התחנות הפיראטיות בתחומיהן. פעילות כזו תחייב הקצאת משאבים גדולים (בין השאר, להעסקת משרדי חקירות לבילוש אחרי התחנות הפיראטיות ובעליהן) והפעלת לחצים על המימשל, כדי להגביר את פעולות האכיפה והפיקוח. יש מקום לשער כי פעילות מן הסוג השני תאפיין בעיקר את התחנות האזוריות, הנמצאות בבעלות תאגידיים כלכליים גדולים, רבי עוצמה ובעלי השפעה פוליטית. מכאן, שתנאים נוחים לצמיחתן של תחנות פיראטיות עשויים להתפתח דווקא באזורי הפריפריה, שבהם יפעלו תחנות אזוריות, שאינן נהנות מגיבוי כלכלי ופוליטי רב עוצמה.

אף שדוברים רשמיים שונים ממשיכים להשמיע דברי ביקורת נגד התחנות הפיראטיות וקוראים לחיסול התופעה, הרי שאת ההצדקה האמיתית לקיומן של תחנות כאלה אפשר למצוא רק במקום אחד: בקרב הקהל. או כפי שהגדיר זאת החוקר הבריטי רוברט צ'פמן: "אף אחד לא אוהב את התחנות הפיראטיות — למעט המאזינים" (Chapman, 1992, 50).

★★★

לוח 1 : ריכוז תחנות פיראטיות פעילות (*) והפעילות נגדן בשנים 1993-1996 (**)

שם התחנה	איזור הפעולה	תדר שידור	מס' תלונות למשטרה	מס' תפיסות של ציוד
1. רדיו גל ^{1,2}	חולון	101.8	2	—
2. רדיו איז ³	תל-אביב/בתי-ים	98.1/88.0	1	1
3. רדיו סטאר ⁴	בתי-ים	92.7	—	—
4. ערוץ 2, 2000 ^{2,5}	תל-אביב/בני-ברק	93.6/100.0	7	7
5. רדיו לייט ⁶	תל-אביב	97.1	4	4
6. גלי השלום ⁷	איזור תל-אביב (תדר מתחלף)	—	—	—
7. רדיו מיקס ⁸	חולון	89.1	1	—
8. קול הנשמה ⁹	תל-אביב	88.8	1	—
9. רדיו אפולו ¹⁰	תל-אביב	98.9	1	—
10. רדיו קלאס	חולון	99.5	1	1
11. גלי מורשת ¹¹	תל-אביב	107.1	1	—
12. רדיו חוף ¹²	בתי-ים	93.6/102.6	1	1
13. רדיו אקטיבי ¹³	תל-אביב	96.1	1	1
14. רדיו דן	גוש דן	107.0	1	—
15. רדיו חזק/קול המזרח	ירושלים	106.4/92.5	—	—
16. קול הנשמה ¹⁴	ירושלים	102.0	—	—
17. קול האמת ¹⁵	ירושלים	105.7	—	—
18. רדיו 10 ¹⁶	ירושלים	104.8	—	—
19. רדיו סטאר	קרית מלאכי	107.0	1	1
20. קול הדרום ^{17,18}	באר-שבע	106.0	1	1
21. קול דימונה	דימונה	99.2	1	1
22. אנרגי-אקטיבי	דימונה	92.3	1	1
23. רדיו חופית ¹⁹	אשקלון	99.5	1	1
24. רדיו סנטר ^{20,21}	רמלה	104.9	3	3
25. רדיו הר ²²	רחובות	106.9/101.4	1	—
26. רדיו סטיל	רחובות	100.5	1	1
27. (ללא שם) ²³	ראשון לציון	87.5	—	—
28. רדיו דן ^{24,25}	עפולה	107.0	3	3
29. רדיו הר	כית-שאן	101.3	1	1
30. רדיו חור	קרית-שמונה	99.3	—	—
31. רדיוס	קרית-שמונה	97.0	1	1
32. רדיוס 97	חצור	96.7	1	1
33. רדיו אנרגי	טבריה	107.3	1	1
34. רדיו השחר	טבריה	101.5	1	1
35. קול טבריה ²⁶	טבריה	97.2	—	—
36. רדיו 2 ²⁷	חיפה	106.1	1	1
37. רדיו חיפה ²⁸	חיפה	104.5/93.8	—	—
38. קול הצפון ²⁹	חיפה	105.4	—	—
39. קול הקריות ³⁰	חיפה	104.0/102.3	—	—
40. רדיו קליק ³¹	נתניה	97.5	1	1
41. קול החברים/רדיו 1 ^{32,33}	נתניה	101.8	2	—
42. אקטיבי	פתח-תקה	101.8	2	1
43. קול העיר ³⁴	פתח-תקה	99.1	—	—
44. רדיוס 2	ראש העין	99.0	—	—
45. ערוץ 7	(ארצי)	105.2	1	1
46. ערוץ 7ב' (הערוץ התורני)(ארצי)	98.7	1	1	—
47. מגידל שאמס ³⁵	מגידל שאמס	106.2	—	—
48. רדיו אל-בלאד ("קול הכפר")	דלית אל-כרמל	88.0	—	—
49. סאווה אל-מחבה ³⁶ ("קול החיבה")	עוספיה	95.2	—	—
50. סאווה אל-נאס ("קול האנשים")	גת	—	—	—
51. סאווה אל-פאן ("קול האמנות")	נצרת	—	—	—

(*) הנתונים מעודכנים לתחילת חודש מרס 1996.
 (***) מקור: דו"ח יחידת הפיקוח האלחוטי במשרד התקשורת (1.3.96).

1. המאמר מבוסס על דו"ח מחקר, שפורסם בחודש אוקטובר 1995 על ידי המכון לקומוניקציה על שם סמארט באוניברסיטה העברית בירושלים, והוא עודכן לקראת הפירסום הנוכחי. השלב הראשון של המחקר בהשתתפות קבוצה מתלמידי בית הספר לעיתונאות ולתקשורת "כותרת" בתל-אביב, תודה מיוחדת לשלומית נחמה ולפזית ראובן, ששימשו כעוזרות מחקר.
2. איסוף המידע והנתונים על פעילות תחנות הרדיו הפיראטיות היה כרוך בקשיים רבים. ארבעה גורמים עיקריים לכך: א. כל תחנות הרדיו הפיראטיות (למעט ערוץ 7) הן אזוריות, מקומיות ואף שכונתיות וטוח השידור של רובן מוגבל. מכאן, שאיחור כל התחנות הפיראטיות, ככלי רחבי הארץ, מחייב מעקב כולל ארצי, שיטתי ומתמשך, החורג הרבה מעבר לגבולות המחקר הנוכחי; ב. תחנות פיראטיות לא מעטות, החוששות מידיהן של רשויות הפיקוח, מנסות להעלים את עקבותיהן על ידי החלפה קבועה של חדרי השידור, שם התחנה ומיקומה; ג. רבים מבעלי התחנות הפיראטיות התחמקו ומתחמקים בשיטתיות מכל ניסיון לקבל מידע על פעילותם ואפילו על זהותם, מחשש שהדבר יסייע לרשויות לאתר את מיקומה של התחנה ובעקבות זאת גם לסגרה; ד. רבות מהתחנות הפיראטיות, ובמיוחד התחנות הלא מסחריות, אינן משדרות בתדירות קבועה. יש ביניהן המשדרות רק מספר ימים בשבוע ואחרות ששידוריהן מתקיימים רק מספר שעות ביממה. מכאן, שיש מקום למחקר המשך, נרחב יותר, על תופעת הרדיו הפיראטי בישראל, היקפה ומשמעותיותה. למחקר המשך מסוג זה עשויה להיות חשיבות לאור ההערכה (המובאת בסיום) כי הפיראטיות מעל גלי האתר לא רק שלא תיעלם, אלא שהיא אף עשויה להרחיב בעתיד.
3. עלות משדרים קטנים, המיועדים לספק את צרכיה של תחנת רדיו מקומית, נעה כיום בין 3,000 ל-10,000 דולר. המשדרים הם מתוצרת תנ"ל והם מוכרים לארץ בדרכים שונות. במהלך איסוף המידע למחקר, שעליו מבוסס מאמר זה, הוצעה לאחת מעוזרות המחקר ערכת-שידור מושלמת, הכוללת משדר בעל הספק של כ-0.025 קילוואט, במחיר של כמה אלפי שקלים בלבד. עם זאת, ראוי להדגיש כי להפעלת ציוד, שמחירו נמוך, יש השלכה ישירה על האיכות הטכנית של השידורים (טווח הקליטה ואיכותה), וגם על אי עמידה בתקנים המחייבים תחנות שידור לגיטימיות.
4. ראוי לציין כי הרשויות מנמנות מנקיטת כל פעולה נגד שידורים פיראטיים, שמקורם בספינות המשייטות בים, אף כי הן נמצאות למעשה בתחום המים הטריטוריאליים, לאור התיקון לחוק מימי התופין תשי"ד-1956 (שפורסם בספר החוקים ב-14.2.90). על פי התיקון זה הורחב תחום המים הטריטוריאליים של מדינת ישראל ל-12 מילים ימיים (22.2 ק"מ). יתר על כן, בתקופות מסוימות אף הינחו הרשויות את הספינה, שעליה הוצבו משדרי קול השלום, להתקרב מאוד אל קו החוף, וזאת משיקולים ביטחוניים.
5. התחנות הפיראטיות גם מפרות את החוק המגן על זכויות יוצרים ואינן משלמות תמלוגים בעבור השמעת יצירות מוסיקליות. עם החילת פעילותן של התחנות הפיראטיות פנתה חברת אקו"ם לרשויות השונות, כדי לדון במשותף בסוגיה ולמצוא לה פתרון. אולם, כאשר תשובת הרשויות נשתהתה, ולמעשה כלל לא ניתנה, החליטה אקו"ם לנקוט פעולה עצמאית, או כלשונו של מנכ"ל אקו"ם: "הכלל שלנו היה מאוד פרגמטי: אם אינך יכול להכות אותם — הצטרף אליהם". ואמנם, אקו"ם הגיעה להסדר עם כתמשת תחנות פיראטיות, שהחלו לשלם תמלוגים סדירים. כל התחנות האלה הפסיקו ביתניים את פעילותן וכיום משלם תמלוגים רק ערוץ 7 (לימור, 1995).
6. ביטוי לחולשת מנגנון הפיקוח אפשר למצוא, לדוגמה, בעובדה שפעילותן

- מתרכזות בעיקר במרכז הארץ. רק כ-26% מכלל 85 התלונות, שהוגשו למשטרה על ידי משרד התקשורת, בין 1.1.93 ל-5.3.96, נגעו לתחנות פיראטיות שפעלו באזורי הפריפריה (כולל חיפה). חולשתו של מנגנון הפיקוח, וההתמקדות בעיקר במרכז הארץ, גם עשויה להסביר את פעילותן הכלתה מופרעת של תחנות פיראטיות, לא מסחריות, שהוקמו במוסדות חינוך, ודוגמה לכך היא תחנת הרדיו בבית הספר התיכון במגיד אל כרם (פרספקטיבי, ינואר 1995), או תחנה פיראטית שפעלה בכביש צה"ל בצפון הארץ (קמפוס, ספטמבר 1994).
7. למידת המעורבות של המשטרה בחיסולה של תעשיית הרדיו הפיראטי עשוי להיות גם פן נוסף. כשיחות עם אנשים, הבקיאים בענף הרדיו, נשמעות לא אחת טענות כי בין בעלי התחנות הפיראטיות יש גם אלמנטים פוליטיים. אם אכן יזכחו הטענות האלה, הרי שיש בכך מעין חזרה על דפוס, שהיה מקובל למדי בעידן הפיראטים-של-הטלוויזיה-בכבלים, כזכור, הועלו בזמנו טענות (כולל מצד פקידים רשמיים) כי אלמנטים פוליטיים רבים השתלטו על השוק הפיראטי של הטלוויזיה בכבלים.
8. אחת הדוגמאות הבולטות לתחנות-תחביב היא תחנה (ללא שם), שהוקמה ונבנתה על-ידי תלמיד בכיתה"ס אורט סינגלובסקי בבתי-ים ופעלה במשך זמן קצר בשנת 1980 (מעריב לנוער, 14.10.80). אפשר לראות בה אחת המבשרות הראשונות של תופעת הפיראטים-התחביבאים, שהלכה והתרחבה במשך השנים. דוגמאות נוספות לתחנות תחביביות הן: תחנת גלי המוסיקה, שהוקמה בירושלים, בחורף 1987, על-ידי נער בן 16 ומוקמה בבית הנרי (חדשות, 5.2.87); תחנת אנרג'י, שפעלה במשך כשבוע ב-1986 בחיפה, והופעלה על ידי שני תלמידי המגמה לאלקטרוניקה בבית ספר מקצועי בעיר, שאף בנו בעצמם את המשדר (ידיעות אחרונות, 25.9.86); תחנת אפ"אם 101, ששידרה בחדשים מאי-יולי 1991 ברחובות, וזוהפעה על-ידי שני תלמידי תיכון (מעריב, 14.7.91); תחנת פאן אפ"אם (FUN FM), שפעלה במשך תקופה קצרה בשנת 1994 ביבנה, ואשר הופעלה על ידי בני נוער מקומיים והתמקדה בשידורי מוסיקה. כל התחנות הללו נסגרו על ידי הרשויות.
- הערות ללוח מס' 1
1. הנתונים על התחנות מתייחסים רק לתלונות, שנמסרו למשטרה על ידי יחידת הפיקוח האלחוטית במשרד התקשורת בין 1 בינואר 1993 ל-5 במרס 1996. על התלונות שהוגשו על ידי הרשות השנייה לטלוויזיה ורדיו, ראה להלן הערה 2.
2. הגישה תלונה למשטרה על ידי הרשת השנייה לטלוויזיה ורדיו, תלונת הרשות הוגשה ביולי 1995, והיא כללה במקובץ את שמותיהן של 27 תחנות פיראטיות, בתוכן גם תחנות שהפסיקו קודם לכן את פעילותן.
3. החלה לפעול ביולי 1994. פונה לקהל באזור תלון, וככל הנראה משרדת מספינה הנמצאת במרחק 13 ק"מ מהחוף (מעריב, 14.3.96).
4. החלה לשדר בחודש פברואר 1996 (מעריב, 14.3.96).
5. פועלת מדצמבר 1994. התחנה מופעלת על ידי "קבוצת חברים בוגרי יחידות קרביות, בחלקם חוזרים בתשובה" (דבר, 1.1.95). על פי דיווח אחר, עומד בראשה רב, חוזר בתשובה (ידיעות אחרונות, 5.1.95). תדר FM-100, שבו שידרה התחנה עד אוגוסט 1995, נמסר על-ידי הרשות השנייה לטלוויזיה ורדיו לתחנת הרדיו האזורי רדיו, המשדרת מספטמבר 1995 באזור השרון.
6. החלה לפעול ביולי 1994. כארבעה חודשים לאחר מכן הוחרם כל הציוד של התחנה (שפעלה ברחוב שוקן בדרום תל-אביב) לא על ידי המשטרה, בעקבות תלונת משרד התקשורת, אלא דווקא על ידי מחלקת התקשורת של המכס, בנימוק שבעלי התחנה חייבים כספים למע"מ (ידיעות אחרונות, 2.11.94).
7. החליפה, למעשה, את תחנת גלי הים התיכון, שהפסיקה בשלב מסוים את פעילותה.

18. החלה לפעול במאי 1994.
19. ככל הידוע, זהו גלגול המשך של תחנה שהתלה בשידורים בשם דומה, באוגוסט 1995, בראשון לציון.
20. משרדת מוסיקה בלבד, ללא פרסומות ואף ללא קריינות.
21. החלה לפעול באוקטובר 1993. התחנה הוקמה על ידי חברתו של שוטר, שנרצח על ידי מחבלים. על הרקע לפתיחת התחנה היא אמרה: "הסיפור התחיל בכך, שחיברנו שיר לזכרו, שלא התקבל באמצעי התקשורת. לכן החלטנו לפתוח תחנה שתנציח את שמו" (על המשמר 17.1.94), באוגוסט 1995 הודיעו בעלי התחנה על כוונתם להתמודד במכרז להפעלת הרדיו האזורי בעמקים והבהירו כי "אם לא נזכה במכרז — מחכה לנו אניה" (מעריב, 29.8.95), כלומר — בכוונתם לפתוח בשידורים מחוץ למימון הטריטוריאליים.
22. ככל הידוע, התחנה הוקמה על ידי בני גזר ומופעלת על ידם.
23. בינוי 1995 נערכה פשיטה על התחנה, המשרדת לאיזור חיפה והקריות, והוחרמו משרדים וציוד נוסף. אולם, בתוך שעות אחדות חזרה התחנה לשרד ממבנה חלופי באיזור הקריות (מעריב, 29.8.95).
24. החלה לפעול באפריל 1995. לדברי אחד ממנהליה, בכוונתם להתמודד במכרז לקבלת זכיון להפעלת תחנה איזורית, "ואם לא נזכה, הרי שעה לפני שהזכיון יתחיל בשידוריו, נגיד למאזינים תודה — ונלך הביתה" (ראיון עם אחד ממנהלי התחנה, יוני 1995).
25. הופעלה לראשונה בשנת 1972 כתחנת חובבים בשם קול החברים ופעלה ללא הפרעה עד שנסגרה לראשונה ב־1987 (ידיעות אחרונות, 3.8.87). בקיץ 1995 החליפה את שמה מ"קול החברים" ל"רדיו 1". גם תדר השידור הוחלף מ-101.8 FM ל-105.5 FM.
26. ממוקמת בדירה שכורה. שידוריה נקלטים בגליל ובמשולש ואף מגיעים עד לירדן ולדרום לבנון (מעריב, 14.3.96).

8. פועלת, ככל הידוע, משכונת ג'סי כהן בחולון. מתמחה בעיקר בשידור של מוסיקה מזרחית, כולל מוסיקה איראנית.
9. התחנה מכוונת את שידוריה למגזר הדתי-חרדי. פועלת, ככל הידוע, מבית ברך לוד בתל-אביב.
10. התחנה מזהה עצמה כמיועדת בעיקר לקהילת ההומוסקסואלים והלסביות.
11. התחנה מכוונת את שידוריה למגזר הדתי-חרדי.
12. החלה לפעול באוגוסט 1993. בשלב הראשון של פעילותה שידרה מספינה, שעגנה מול חוף בת-ים, כשהיא מניפה את דגל הונדורס (מעריב, 27.8.93). הבעלות עליה היתה באמצעות חברה רשומה בפנמה (מעריב, 25.3.94). בשלב מסוים הפסיקה את פעילותה והשידורים חודשו באוקטובר 1995.
13. פועלת מאיזור יהוד (ידיעות אחרונות, 1.2.96).
14. על פי דיווחים עתונאיים, רכשו בעלי התחנה ספינה, כדי שיוכלו לשרד מחוץ למים הטריטוריאליים של המדינה, והם מתכוונים להפעילה בזמן הקרוב (העיר, 18.8.95).
15. החלה לפעול ביוני 1995. פונה לציבור הספרדי-דתי ומוזתה עם ש"ס. כחודש יגואר פשטו פקחי משרד התקשורת, בליווי שוטרים, על התחנה כדי להחרים את 1996 המשרדים וציוד השידור. השרד הספיק לקרוא למאזינים לבוא לעזרת התחנה, ועשרות חרדים התקבצו במקום והצליחו לחלץ חלק מהציוד שהוחרם על ידי הפקחים (הארץ, 23.1.96).
16. החלה לפעול במחצית ספטמבר 1995. מוזהה כתחנה חרדית-ספרדית (כל העיר, 22.9.92).
17. החלה לפעול ביוני 1994. עוצמת המשדר איפשרה קליטה לא רק בבאר שבע, אלא גם ביישובים הסמוכים לה. בעלי התחנה הביעו נכונות להפסיק את פעילותה כאשר יחלו השידורים של תחנת הרדיו האזורית בדרום (מעריב, 29.8.95).

Israel's Local Newspapers. New Brunswick, NJ: Transaction Books.

- Carveth, R. (1992): "The Reconstruction of the Global Media Marketplace", **Communication Research**, Vol. 19, No. 6. pp. 705-723.
- Chapman, R. (1992): **Selling the Sixties — The Pirates and Pop Music Radio**. London: Routledge.
- Dominick, J.R. (1993): **The Dynamics of Mass Communication**. New York: McGraw-Hill.
- Gandy, O. (1988): "The Political Economy of Communications Competence" in: Mosco, V. & J. Vasco (eds.), **The Political Economy of Information**. Madison, WI: The University of Wisconsin Press. pp. 108-124.
- Head, S. et al. (1994): **Broadcasting in America**. Boston. Houghton Mifflin. (7th edn).
- O'donnell, L. et al. (1989): **Radio Station Operations**. Belmont, Ca: Wadsworth.
- **The Penguin Concise English Dictionary** (1991). London.

ביבליוגרפיה

- גרדוס, י. (1988): "מבנין אומה לפלורליזם חברתי ולקראת פלורליזם טריטוריאלי". אופקים בגיאוגרפיה. מס' 23-24, ע"ע 5-12.
- כספי, ד. (1995): תקשורת המונים (כרך ב'). תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- כספי, ד. וי. לימור (1992): המתווכים — אמצעי התקשורת בישראל 1948-1990. תל-אביב: עם עובד / האוניברסיטה העברית.
- לימור, י. (1995): דו"ח מחקר: הרדיו הפיראטי בישראל — תמונת מצב (1995). ירושלים: המכון לקומוניקציה, האוניברסיטה העברית.
- לימור, י. (1996): "הנסיך הקטן" ו"האח הגדול", או: תעשיית התקשורת בישראל בעידן של תמורות". בתוך: ד. כספי (עורך), דמוקרטיה ותקשורת בישראל. תל-אביב: מכון ון-ליר והקיבוץ המאוחד. (בדפוס).
- Caspi, D. (1986): **Media Decentralization — The Case of**